

Απόστολος Λ. Πιερρής

ΕΡΕΥΝΕΣ
ΣΤΟΝ
ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΒΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΙΟΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ

ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ ΕΟΡΤΑΖΟΥΣΑ

I

Υακίνθια

4 Απριλίου 2017

Γάδοι Διὸς δόμῳ χορός ἀμὸς καὶ τοί, Γάναξ

Αλκμάν Fr.113 Calame = 45 Page

Οι σπουδαιότερες εορτές της Σπάρτης ετελούντο ως επί το πλείστον για τον Απόλλωνα. Ιδιαίτερης σημασίας μεταξύ αυτών ήσαν τα Υακίνθια.

Στις Αμύκλες ο Απόλλων επέβη του Υακίνθου, ο πρωθήβης Αναξ του Κάλλους στον Νεαρώδη Δαίμονα της Περιοδικότητας.

Για την αιωνιότητα χρειάζεται κάτι παραπάνω από τον συμβολισμό του χθόνιου Φαλλού.

Η ζωή πατάει τον θάνατο κάθε Έαρ του Ενιαυτού, η δημιουργία ισάζει την καταστροφή στο γίγνεσθαι του χρόνου, η γέννηση στο φως της ύπαρξης αντιμοιρεί στην έκλειψη προς το σκότος του μηδενός, το νέον έρνος αναζωογονείται ανοίγοντας στην πρώτη θέρμη της άνοιξης από το χειμέριο πάγος: **τεθηκώς ο νεαρός θεός και ιδού ζων στην ακμή του, ανέστη εκ νεκρού θάλλων εκ νέου ακατάβλητο δύναμη, πίπτων και**

ανιστάμενος, πάσχων εν ασθενεία και τελειούμενος εν ισχύι, ο Μέγας Φαλλός πλαγιούμενος εν αμορφία αδρανούς υφέσεως και ορθούμενος εν μορφή σφύζουσας πλησμονής.

Αλλά η αιωνιότητα υπερβαίνει τον θρίαμβο στον χρόνο.

Ο Διόνυσος θριαμβεύει αλλά όχι ο Απόλλων – αυτός εσαεί καταυγάζων εξ ακενώτου παντελούς υπεροχής τα σύμπαντα του όντος με φωτοχυσία υπέρλαμπρο, αυτός το δημιουργικό Φως του Κόσμου εξ ου τα όντα υφίστανται, εν ω ορίζονται με τις δημιουργικές αστραπές του, και προς ον ερώντα τελεσιουργούνται κατά τις τελετές της Φανέρωσης.

Μέγιστη εορτή τα Υακίνθια. Μερικοί την θεωρούσαν την σημαντικότερη της Σπάρτης: και τὰ Υακίνθια δὲ οἱ Σπαρτιάται ἐορτὴν μεγίστην καὶ δημοθοινίαν ἐνόμιζον (Θεοδώρητος, *Ἑλληνικῶν Θεραπευτικῆ Παθημάτων*, Η, 28, p. 204.21-2 Raeder). Οι Σπαρτιάτες, και ειδικά οι ανήκοντες στην «ωβά» (τοπικό διαμέρισμα, κώμη) των Αμυκλών, εγκατέλειπαν και εκστρατεία εν μέσω πολεμικών επιχειρήσεων για να παρευρεθούν στην εορτή και το αποκορύφωμά της, τον Παιάνα στον Απόλλωνα.

Σε τέτοια περίπτωση συνέβη και το πάθος της Σπαρτιατικής «μόρας» (στρατιωτικής ομάδας) το 392 π.Χ. Κατά τις επιχειρήσεις του Αγησιλάου στην Κορινθία εκείνο το καλοκαίρι, ο βασιλεύς έδωσε άδεια στους Αμυκλαείς εκ του στρατεύματος να επιστρέψουν στην πατρίδα για τα Υακίνθια, μόρα δε διετάχθη να τους εξασφαλίσει την έξοδο από την εμπόλεμο ζώνη. Ο Αθηναίος στρατηγός Ιφικράτης με ελαφρώς οπλισμένη

μονάδα πελταστών επετέθη στην ομάδα κοντά στη Σικυώνα και κατήγαγε νίκη τακτικής.

ἐγένετο δὲ τὸ τῆς μόρας πάθος τοιῶδε τρόπῳ. οἱ Ἀμυκλαῖοι ἀεὶ ποτε ἀπέρχονται εἰς Ἰακίνθια ἐπὶ τὸν παιᾶνα, ἐάν τε στρατοπεδεύομενοι τυγχάνωσιν ἐάν τε ἄλλως πως ἀποδημοῦντες (Ξενοφών, Ἑλληνικά, IV, 5, 11; cf. Παυσανίας, III, 10, 1: ἀφίκετο δὲ [sc. Ἀγησίλαος] καὶ αὖθις ἐπὶ Κόρινθον στρατιᾷ· καὶ, ἐπήει γὰρ Ἰακίνθια, ἀφίησι τοὺς Ἀμυκλαεῖς οἴκαδε ἀπελθόντας τὰ καθεστηκότα τῷ τε Ἀπόλλωνι καὶ Ἰακίνθῳ δρᾶσαι).

Κατά την Κάθοδο το 479 π.Χ. του Μαρδονίου προς την Αττική, και ενώ ήδη η Περσική στρατιά ήταν στη Βοιωτία, οι Αθηναίοι απέστειλαν πρεσβεία στη Σπάρτη για να μεμφθούν την καθυστέρηση αρωγής στον έσχατο κίνδυνο των Αθηνών. οί γάρ δὴ Λακεδαιμόνιοι ὄρταζόν τε τοῦτον τὸν χρόνον καὶ σφι ἦν Ἰακίνθια, περὶ πλείστου δ' ἦγον τὰ τοῦ θεοῦ πορσύνειν (Ηρόδοτος, IX, 6, 2). Όταν οι πρέσβεις μετά δεκαήμερο ακόμη δεν έχουν οριστική απάντηση από τους Εφόρους, δηλώνουν ὑμεῖς μὲν, ὦ Λακεδαιμόνιοι, αὐτοῦ τῆδε μένοντες Ἰακίνθια τε ἄγετε καὶ παίζετε, καταπροδόντες τοὺς συμμάχους κτλ. (Ηρόδοτος, IX, 11, 1).

Ακόμη και κατά τον Β' Μεσσηνιακό πόλεμο, στο πρώτο ήμισυ του 7ου π.Χ. αιώνα, οι Σπαρτιάτες συνάπτουν σπονδές 40 ημερών προς τους Μεσσηνίους στην Εἶρα για να εορτάσουν οἴκαδε τα Ἰακίνθια: Λακεδαιμόνιοι δέ, ἐπήει γὰρ Ἰακίνθια, πρὸς τοὺς ἐν τῇ Εἶρα τεσσαράκοντα ἐποίησαντο ἡμερῶν σπονδάς. καὶ αὐτοὶ μὲν ἀναχωρήσαντες οἴκαδε ἐώρταζον κτλ. (Παυσανίας IV, 19, 3).

Το ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνος αντιστοιχεί για την Σπάρτη σε σπουδαιότητα προς την Ακρόπολη των Αθηνών. Η συνθήκη ειρήνης μεταξύ των δυο δυνάμεων που συνάπτεται στο τέλος της πρώτης φάσης του Πελοποννησιακού πολέμου το 421 π.Χ. προβλέπει ότι η στήλη με το κείμενο θα στηθεί στο Αμυκλαίο για τη Σπάρτη, για δε Αθήνα στην Ακρόπολη (Θουκυδίδης, V, 18, 10 – το κείμενο της Συνθήκης). Στην

ακολουθώς συναφθείσα Συνθήκη Συμμαχίας των δύο πόλεων, εξειδικεύεται ο τόπος του στησίματος των στηλών και περιλαμβάνεται ο όρος του ετήσιου χρόνου ανανέωσης των όρκων για την τήρηση των συνθηκών: *ἀνανεοῦσθαι δὲ κατ' ἐνιαυτὸν Λακεδαιμονίους μὲν ἰόντες ἐς Ἀθήνας πρὸς τὰ Διονύσια, Ἀθηναίους δὲ ἰόντες ἐς Λακεδαίμονα πρὸς τὰ Ἰακίνθια. στήλην δὲ ἑκατέρους στήσαι, τὴν μὲν ἐν Λακεδαίμονι παρ' Ἀπόλλωνι ἐν Ἀμυκλαίῳ, τὴν δὲ ἐν Ἀθήναις ἐν πόλει παρ' Ἀθηναίᾳ* (Θουκυδίδης, V, 23, 4-5).

Από τα γεγονότα της καταστροφής της Σπαρτιατικής μόρας το 392 π.Χ. όπως τα διηγείται ο Ξενοφών, προκύπτει ότι τα Ἰακίνθια ελάμβαναν χώρα το καλοκαίρι (*ἐν θέρει, Ξενοφών, Ἑλληνικά, IV, 5, 4*), κατά την αρχή του (μπορούσε να κάνει το βράδυ δυνατό κρύο στο οξύ ύψωμα προς τη θάλασσα νότια των Κεγχρεών, στο τέρμα του Κορινθιακού κάμπου, *ibid.*), και μετά τα Ἰσθμια (Ξενοφών, *op.cit.*, IV, 5, 2) τα οποία πραγματοποιούντο αργά την άνοιξη προς το τέλος του έτους (πρὸ των θερινών τροπών) ανά διετία κάθε πρώτο και τρίτο Ολυμπιακό έτος. Άρα οδηγούμεθα για τα Ἰακίνθια στην περίοδο μετά το θερινό ηλιοστάσιο, τον πρώτο μήνα του έτους (~ τέλος Ιουνίου-Ιουλίου).

Ο Ησύχιος τοποθετεί την εορτή στον μήνα Ἑκατομβέα. *Σ.ν. Ἑκατομβεὺς μὴν παρὰ Λακεδαιμονίοις, ἐν ᾧ τὰ Ἰακίνθια.* Ίσως υπάρχει, ἀλλ' όχι βεβαίως, επιγραφική επιβεβαίωση του ονόματος του μηνός, *v. IG V, 1, No 511.2.* Ο Ἑκατομβαιών είναι στην Αθήνα ο πρώτος μήνας του έτους, από την πρώτη νουμηνία μετά τις Θερινές Τροπές. Αλλά στη Σπάρτη υπήρχε και ο Ἰακίνθιος (*IG V, 1, No. 18B8*). Πιθανώς Ἰακίνθιος υπήρχε και στο Γύθειο (*op.cit.*, No. 1209). Η διαδοχή στο No. 18 είναι Ἀγριάνιος-Ἰακίνθιος, μια αλληλουχία που εμφανίζεται και σε άλλες Δωρικές πόλεις και μέρη (Κω, Ρόδος). Στη Δωρική Θήρα, αποικία της Σπάρτης, ο Ἰακίνθιος προσδιορίζεται ακριβώς από μια ύστερη επιγραφή που τον εξισώνει προς τον Ιούλιο *grosso modo*: *Λ. Σεργίῳ Σκειπίωνι*

Ὀρφίτω, Κ. Σοσσίω Πρείσκω ὑπάτοις πρὸ ιε Καλενδῶν Ἀγούστου, ὡς δὲ Θηραῖοι ἄγουσιν, ἐπὶ ἱερέως Φιλομήτορος τοῦ Φιλομήτορος, μηνὸς Ὑακίνθιου ἕκτη λήγοντος κτλ. IG XII 3 No. 325 A.17-21. Δηλαδή 18 Ιουλίου κατὰ τους Ρωμαίους του 149 μ.Χ. ἦταν ἡ 25ῃ Ὑακίνθιου κατὰ τους Θηραίους, ὁπότε ὁ μῆνας (καὶ τὸ ἔτος) ἀρχίζαν στὶς 23 Ιουνίου ἐκείνη τὴ χρονιά γιὰ τὴν Θῆρα.

Ὡς πρῶτος μῆνας τοῦ ἔτους που ὀριοθετεῖται στὴν ἐναρξή του ἀπὸ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο, ὁ Ὑακίνθιος ἀντιστοιχεῖ στὸν Ἀττικὸ Ἐκατομβαιῶνα, πράγμα που ταιριάζει μετὰ τὸν χρονολογικὸ προσδιορισμὸ των Ὑακινθίων ἀπὸ τὴν Ξενοφώντεια περιγραφὴ των γεγονότων περὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Σπαρτιατικῆς μόρας ἀπὸ τὸν Ἰφικράτη. Ὁ Ἐκατομβεύς μῆν (ἀν ὄντως σὲ κάποια περίοδο ὠνομάζετο ἔτσι ὁ πρῶτος μῆνας μετὰ τὶς θερινὲς τροπές) εἶναι συνεπῶς ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Ὑακίνθιο στὴ Σπάρτη. Πιθανῶς λοιπὸν νὰ ἔχει λανθασμένα ἀναταχθεῖ ἀπὸ ἀντιγραφέα ἡ «γλῶσσα» τοῦ Ἡσύχιου, διωρθούμενη συνεπῶς ὡς ἐξῆς: *ἑκατομβαιῶν μῆν. ἐν ᾧ τὰ Ὑακίνθια παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις.*

Ἐπιγραφή τῆς Θῆρας (IG XII, 3 No. 436) ὀρίζει θυσία περιλαμβάνουσα (πλὴν σταριού, κριθαριού, οἴνου καὶ βοός) «καὶ ἄλλα ἐπάργματα ὧν αἱ ὥραι φέρουσιν, μηνὸς Ἀρτεμισίου πέμπται ἰσταμένου καὶ μηνὸς Ὑακίνθιου πέμπται ἰσταμένου» (νν. 13-18). Δηλώνεται λοιπὸν, ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ὑστερότερο μῆνα Ὑακίνθιο, ἐποχὴ ἀρχομένης καρποφορίας δένδρων καὶ βλαστῶν (ἀκροδρύων καὶ ὀσπρίων ὅπως καὶ δημητριακῶν). Ἦτοι ὁ Ιούνιος (= Θεριστῆς κατὰ τὴν λαϊκὴ παράδοση)

Στὴν «κοπίδα» (μερίδα εορταστικοῦ δείπνου) που παρέχεται στοὺς πανηγυρίζοντες ἀστούς καὶ δούλους καὶ ξένους κατὰ τὰ Ὑακίνθια, περιλαμβάνονται φρέσκα ὠμά φασόλια καὶ κουκιά, τρυφερά, ἀρα νέα πρωτοπαραγωγή. Ἐναρμονίζεται τὸ γεγονὸς μετὰ τὴν δεδομένη ἡμερομηνία πρὸς τὸ τέλος Ιουνίου γιὰ τὰ Ὑακίνθια.

Η διαδοχή μηνών στην Θήρα μοιάζει να είναι Αρτεμίσιος - Υακίνθιος. Στη Σπάρτη (και άλλες Δωρικές πόλεις) η ακολουθία είναι Αγριάνιος - Υακίνθιος. Ή λοιπόν μεσολαβεί στη Θήρα μήνας αντίστοιχος του Αγριανίου μεταξύ Αρτεμισίου και Υακινθίου, ή ο Αγριάνιος της Σπάρτης ο ίδιος αντιστοιχεί προς τον Αρτεμίσιο της Θήρας (cf. Αρτεμις αγροτέρα και την πότνια των Θηρών Άρτεμι). Αλλά καταγράφεται μην Αρτεμίτιος στη Σπάρτη (IG V 1 No. 11.4), πιθανώς αντιστοιχών προς τον Αττικό Ελαφηβολιώννα. Οπότε πιθανότερη είναι τρίτη εκδοχή επιλύσεως του προβλήματος, αναλογούσα τον Σπαρτιατικό Αρτεμίτιο προς τον Θηραϊκό Αρτεμίσιο. Η επιγραφή στη Θήρα λοιπόν δεν πρέπει να εκληφθεί ως προϋποθέτουσα την άμεση διαδοχή των δυο αναφερόμενων μηνών Αρτεμισίου και Υακινθίου.

Η διήγηση του Ηρόδοτου για τα της μάχης των Πλαταιών συνάδει προς τη χρονολογική τοποθέτηση των Υακινθίων στον Υακίνθιο (= Εκατομβέα, Εκατομβαιώνα) μήνα, τέλη Ιουνίου – αρχές Ιουλίου. Η αδράνεια της Σπάρτης αίρεται μετά τη λήξη των Υακινθίων, των θρησκευτικών και πολιτισμικών λόγων καθυστέρησης εκλειπόντων και ισχυρών πολιτικών αιτίων δρώντων (φόβος μεταβολής της στάσης των Αθηνών σε συμβιβαστική φιλοπερσική) [Ηρόδοτος IX, 6-11]. Ακολουθούν οι επιχειρήσεις [*ibid.* §§12-14] που κατέληξαν στη Μάχη των Πλαταιών (479 π.Χ.) στις 4 Βοηδρομιώνος (Πλούταρχος, *Αριστείδης*, 19, 8-9) ή στις 3, αν δεν είναι μια εκ των δυο αναφορών αντιγραφικό λάθος (Πλούταρχος, *Κάμιλλος*, 19, 5).

[Ο Πλούταρχος τονίζει την ανωμαλία των ημερών του πολιτικού ημερολογίου σε σχέση με το φυσικό μηνολόγιο και ηλιακό έτος:

ταύτην τὴν μάχην [sc. των Πλαταιών] ἐμαχέσαντο τῆ τετράδι τοῦ Βοηδρομιῶνος ἰσταμένου κατ' Ἀθηναίους, κατὰ δὲ Βοιωτοὺς τετράδι τοῦ Πανήμου φθίνοντος, ἧ καὶ νῦν ἔτι τὸ Ἑλληνικὸν ἐν Πλαταιαῖς ἀθροίζεται συνέδριον καὶ θύουσι τῷ Ἐλευθερίῳ Διὶ Πλαταιεῖς ὑπὲρ τῆς νίκης. τὴν δὲ

τῶν ἡμερῶν ἀνωμαλίαν οὐ θαυμαστόν, ὅπου καὶ νῦν διηκριβωμένων τῶν ἐν ἀσπρολογία μᾶλλον ἄλλην ἄλλοι μηνὸς ἀρχὴν καὶ τελευτὴν ἄγουσιν.

Πλούταρχος, *Αριστείδης*, 19, 8-9

Η 4η ισταμένου Βοηδρομιώνος κατά Αθηναίους αντιστοιχούσε το 479 π.Χ. στην 4η φθίνοντος Πανήμου κατά Βοιωτούς, ο δε Πάνημος αντιστοιχεί γενικά και φυσικά προς τον Αττικό Μεταγειτινίωνα (Πλούταρχος, *Κάμιλλος*, 19, 8), προηγούμενο του Βοηδρομιώνος. Οπότε η Μάχη των Πλαταιών συνέβη κατά το τέλος Αυγούστου, λίγο πάνω από μήνα μετά τα Υακίνθια και τις καθυστερήσεις των Σπαρτιατών].

Οι μεγάλες εορτές ήσαν πολυήμερες. Τα Υακίνθια διαρκούσαν τουλάχιστον, και μάλλον πάνω από, 10 ημέρες – τόσο διάστημα ανέβαλλαν κάθε δράση οι Σπαρτιάτες το κρίσιμο καλοκαίρι του 479 π.Χ.

ὥς δὲ ἄρα ἤκουσαν οἱ ἔφοροι ταῦτα, ἀνεβάλλοντο ἐς τὴν ὑστεραίην ὑποκρίνασθαι, τῇ δὲ ὑστεραίῃ ἐς τὴν ἑτέραν· τοῦτο καὶ ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐποίουν, ἐξ ἡμέρης ἐς ἡμέρην ἀναβαλλόμενοι.

Ηρόδοτος IX, 8, 1

Πιθανώς η εορτή να διαρκούσε 18 ημέρες. Στη διμέτωπη επιγραφή IG V No. 18 (βρέθηκε παρά το Θέατρο της Σπάρτης) αναφέρονται στη μια πλευρά τα περίφημα Λεωνίδεια (Παυσανίας III, 14, 1), στην άλλη δε μεγάλη ετήσια πανήγυρις:

τῆς δὲ ἐσομένης κατ' ἔτος πανηγύρεως ἀπὸ Ἀγριανίου ἰστ' ἕως ἄχρι Υακινθίου ε' ἰσταμένου ἐπιμελήσονται οἱ Νομοφύλακες καὶ οἱ Ἀθλοθέται, οἵτινες διαγνώσονται περὶ τῶν γενομένων τισὶν ἐν τῇ πανηγύρει ζητήσεων, ἃς εἶναι ἐκεχειρίας πᾶσι πρὸς πάντας ἐκύρωσεν ὁ Δῆμος, τῶν εἰσαγόντων τι ἐν ταῖς τῆς πανηγύρεως ἡμέραις ἐχόντων ἀτέλειαν τῆς τε εἰσαγωγίμου καὶ

πρατικῆς· εἰς δὲ τὸ δι' αἰῶνος μένειν τὴν τῆς πόλεως δόξαν ἔσονται αἱ ἀσφάλειαί τῶν τρισμυρίων δηναρίων ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὴν τράπεζαν...

IG V, 1, No. 18 B 7-14

Πανήγυρις που αφορά στην δόξα της πόλεως, που τα ανακλύπτοντα ζητήματα κρίνουν μεγάλες Σπαρτιατικές αρχές, οι Νομοφύλακες και οι Αθλοθέτες (άρα ασφαλώς συμβαίνουν και αγώνες), που κηρύσσεται γενική εκχειρία, που ισχύει ατέλεια για την εισαγωγή και πώληση αγαθών, και η οποία εορτή εξασφαλίζεται για το μέλλον με κατάθεση σημαντικού κεφαλαίου που θα καλύπτει από τους τόκους στο διηνεκές τα έξοδα διοργάνωσης.

Ταιριάζει η πολυήμερη αυτή πανήγυρις να είναι τα Υακίνθια, όπως άλλωστε αυτά περιγράφονται από αρχαίους λόγιους.

Ο Τάφος (υπό μορφή βωμού!) του Υακίνθου έκειτο υπό τον μνημειακό θρόνο του Απόλλωνα στις Αμύκλες, εφ' ου έβαινε το κολοσσιαίο άγαλμα του Άνακτος (Παυσανίας III, 1, 3).

τοῦ δὲ ἀγάλματος τὸ βάθρον παρέχεται μὲν βωμοῦ σχῆμα, τεθάφθαι δὲ τὸν Υακίνθον λέγουσιν ἐν αὐτῶ, καὶ Υακινθίοις πρὸ τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος θυσίας ἐς τοῦτον Υακίνθῳ τὸν βωμὸν διὰ θύρας χαλκῆς ἐναγίζουσιν· ἐν ἀριστερᾷ δὲ ἐστὶν ἡ θύρα τοῦ βωμοῦ.

Παυσανίας III, 19, 3

Στα αρχικά στάδια της εορτής γίνεται ο εναγισμός στον προηγούμενο θεό, θνήσκοντα και ανιστάμενο, και νυν Ἡρωα (Υακίνθου βωμός και τάφος το αυτό).

Η θυσία στον Απόλλωνα αποτελούσε το αποκορύφωμα της εορτής και κρατούσε τρεις ημέρες.

Πολυκράτης (φησί) ἐν τοῖς Λακωνικοῖς ἱστορεῖ ὅτι «τὴν μὲν τῶν Ἰακινθίων θυσίαν οἱ Λάκωνες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συντελοῦσι, καὶ <τῇ μὲν πρώτῃ> [σωστά προσθέτει δια το νόημα ο Jacoby] διὰ τὸ πένθος τὸ γενόμενον περὶ τὸν Ἰακινθον οὔτε στεφανοῦνται ἐπὶ τοῖς δεῖπνοις οὔτε ἄρτον εἰσφέρουσιν <οὔτε> ἄλλα πέμματα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα διδῶσι, καὶ τὸν εἰς τὸν θεὸν παιᾶνα οὐκ ἄδουσιν, οὐδ' ἄλλο τι τοιοῦτον εἰσάγουσιν οὐδέν, καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις θυσίαις ποιοῦσιν, ἀλλὰ μετ' εὐταξίας πολλῆς δειπνήσαντες ἀπέρχονται. τῇ δὲ μέσῃ τῶν τριῶν ἡμερῶν γίνεται θέα ποικίλη καὶ πανήγυρις ἀξιόλογος καὶ μεγάλη· παῖδες τε γὰρ κιθαρίζουσιν ἐν χιτῶσι ἀνεζωσμένοι, καὶ πρὸς αὐλὸν ἄδοντες πάσας ἅμα τῷ πλήκτρῳ τὰς χορδὰς ἐπιτρέχοντες ἐν ῥυθμῷ μὲν ἀναπαιστῶ, μετ' ὀξεὸς δὲ τόνου τὸν θεὸν ἄδουσιν· ἄλλοι δ' ἐφ' ἵππων κεκοσμημένων τὸ θέατρον διεξέρχονται· χοροὶ τε νεανίσκων παμπληθεῖς εἰσέρχονται, καὶ τῶν ἐπιχωρίων τινὰ ποιημάτων ἄδουσιν, ὀρχησταὶ τε ἐν τούτοις ἀναμειγμένοι τὴν κίνησιν ἀρχαϊκὴν ὑπὸ τὸν αὐλὸν καὶ τὴν ᾠδὴν ποιοῦνται. τῶν δὲ παρθένων αἱ μὲν ἐπὶ κανάθρων [καμαρωτῶν ξυλίνων ἀρμάτων] φέρονται πολυτελῶς κατεσκευασμένων, αἱ δ' ἐφ' ἀμίλλαις ἀρμάτων ἐζευγμένων πομπεύουσιν. ἅπανσα δ' ἐν κινήσει καὶ χαρᾷ τῆς θεωρίας ἡ πόλις καθέστηκεν. ἱερεῖά τε παμπληθῆ θύουσι τὴν ἡμέραν ταύτην, καὶ δειπνίζουσιν οἱ πολῖται πάντας τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς δούλους τοὺς ἰδίους· οὐδεὶς δ' ἀπολείπει τὴν θυσίαν, ἀλλὰ κενουῖσθαι συμβαίνει τὴν πόλιν πρὸς τὴν θοίνην».

Πολυκράτης FrGrHist 588F1 (ἀπὸ τον Δίδυμο = Αθήναιος IV 139 c-f)

Ἡ τρίτη ἡμέρα τῆς μεγάλης θυσίας καὶ τελευταία τῆς εορτῆς ἦταν αφιερωμένη στον επίσημο παιάνα πρὸς τον Ἄνακτα τῆς τελειότητος. Ἀκόμη καὶ οἱ νικηφόροι βασιλεῖς ελάμβαναν τακτὴ θέση, ὀριζόμενη ἀπὸ τον χορογράφο κατὰ το τελετουργικό, στον υπέρτατο αὐτὸ Παιάνα τῆς δόξας. καὶ ἀναπετάσας [sc. ο Αγησίλαος] τῆς Πελοποννήσου τὰς πύλας

οὕτως οἴκαδε ἀπελθὼν εἰς τὰ Υακίνθια ὅπου ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ χοροποιοῦ τὸν παιᾶνα τῷ θεῷ συνεπετέλει. (Ξενοφών, Ἀγησίλαος, II, 17).

Ἡ πρώτη μέρα της θυσίας εἶχε σκυθρωπό χαρακτήρα για τον Υάκινθο.

[Στον νέο μῦθο της Απολλώνιας θρησκευτικότητας ο παλαιός δαίμων του ενιαυτού μεταμορφώθηκε σε νεαρό πάγκαλλο, μόλις γενειάζοντα, Πausanίας III, 19, 4. (Αντίστοιχα έπαθε χαρμόσυνα παθήματα ο Διόνυσος). Ο νέος φονεύεται ακούσια σε γυμναστικό αγώνα από τον ίδιο τον ερώντα αυτόν Απόλλωνα δι' αντιζηλία του Ζεφύρου. Cf. Πausanίας III, 19, 5. Ἦδη επί Ευριπίδου απαντά ο Απολλώνιος μῦθος, *Ελένη*, vv. 1465-1475].

Στη δεύτερη μέρα λαμβάνει χώρα το μέγα πανηγύρι, «θέα ποικίλη καὶ πανήγυρις ἀξιόλογος καὶ μεγάλη».

1) Νεαρά αγόρια (πρωθήβες κατά τον άνακτα και ηβήτορες) φορώντας αναζωσμένους τους χιτώνες τους τραγουδάνε σε υψηλούς τόνους, υπό τους ήχους αυλού, ενώ ταυτόχρονα κιθαρίζουν με το πλήκτρο επιτρέχοντας τις χορδές σε ρυθμό ανάπαιστο (άρα πομπεύουν κινούμενοι από Σπάρτης προς Αμύκλες την Υακινθίδα οδό [για το όνομα της οδού v. Αθήναιος, IV 173f από τον Δημήτριο Σκήψιο]. Στο τέλος των κινηματικών αναπαίστων υψώνεται παιάνας στον θεό. – **Οι ανεζωσμένοι χιτώνες των εφήβων μιμούνται τον πελώριο χιτώνα που υφαίνουν κάθε χρόνο οι γυναίκες για τον Αμυκλαίο Απόλλωνα, σε οίκημα επί τούτου καλούμενο Χιτών (Πausanίας, III, 16, 2). Ο χιτώνας προσκομιζόταν στο κολοσσικό άγαλμα κατά την διάρκεια των Υακινθίων, ίσως αυτήν την δεύτερη μέρα της Θυσίας όταν ελάμβανε χώρα η Πομπή από την Σπάρτη προς το Ιερόν.**

2) Νεαροί κατάγυμνοι ιππεύουν καμαρωτοί άλογα κατάκοσμα γαυριώντες γαυριώντα, μπρος στον μαζεμένο και μαγευμένο κόσμο – περιδιαβαίνουν το «θέατρο», με την έννοια του χώρου όπου η θέα του κάλλους συντελείται.

Ο περίφημος «Λακωνικός ιππέας» αγγειογραφιών είναι ακριβώς η εικόνα του νεαρώδους της ακμής στην επίδειξη της παντελούς «ώρας» του κατά τα Υακίνθια.

[Cf. M. Pipili, *Laconian Iconography of the Sixth Century B.C.*, p. 76 (The Laconian Rider), Cat. 214-215, Figs. 108, 109; C.M. Stibbe, *Das andere Sparta*, Abb. 143; R. Förtsch, *Kunstverwendung und Kunstlegitimation im archaischen und frühklassischen Sparta*, Abb. 130, 131].

Ο επί κεφαλής του νεαρώδους του κάλλους φυτικός διάκοσμος σημαίνει τον ανθό της ύπαρξης – τον Υακίνθο του Είναι. Υπάρχει και σε χαρακτηριστικές Λακωνικές αγγειογραφίες δυναμερών μεικτών όντων της δαιμονικής τάξης του Κόσμου συμβολίζοντας τον εξαπολλωνισμό τους, τον οποίο η ίδια η επιβολή μορφής επί του τερατώδους διακηρύσσει. V. Stibbe, *op.cit.*, Abb. 100 (όπου Σφίγγα στέφεται τον ίδιο φυτικό τόπο, η δε κύλιξ περιβάλλεται από περιτρέχουσα διακοσμητική ζώνη στην άκρα περιφέρεια εναλλάξ φοινίκων και ροδιών – τα σύμβολα του Απόλλωνος και της Περσεφόνης, της αιωνιότητας και της έγχρονης γένεσης); Abb. 85.

Οι ελικοειδείς αποφύσεις ένθεν και ένθεν της κεφαλής σχηματοποιούν και στυλιζάρουν τις περιελίσσουσες καμπές των πετάλων του υακίνθιου άνθους σε ορισμένα υπέρκαλλα είδη.

Ακολουθία νεαρών ιππέων καλπαζόντων εις πομπή παρίσταται στον πήλινο Λακωνικό κρατήρα, Stibbe, *op.cit.*, Abb. 94. Επίσης, πανομοιότυπα, στον δεύτερο ορειχάλκινο κρατήρα από το Trebenische της Οχρίδας (R. Joffroy, *Le trésor de Vix*, Pl. XX,1; XXI,1).

Η έξοχη απεικόνιση στρατιωτικής πομπής οπλιτών και αρμάτων στον θαυμαστό Σπαρτιατικό ορειχάλκινο κρατήρα του Vix, αναπαριστά

πιθανώτατα την επίσημη παρέλαση προς το Αμυκλαίο κατά τα Υακίνθια την δεύτερη μέρα της Θυσίας.

[R. Joffroy, *Le trésor de Vix*, Pl. IV-XV.

3) Πληθύνοντες χοροί νεανίσκων άδουν επιχώρια ποιήματα, ενώ μεταξύ αυτών, υπό τα χορωδιακά και με συνοδεία αυλού άλλοι νεαροί ορχούνται αρχαιϊκότερη επιβλητική και συνάμα επιδεικτική κίνηση – θαύμα ιδέσθαι και ακούειν.

4) Οι παρθένες εποχούνται σε μόνιππα σκεπαστά αρματίδια από καλάμια ή ψαθιά ή ελαφρά ξύλα (κάν(ν)αθρα, v. Ξενοφών, *Αγησίλαος*, 8, 7; Πλούταρχος, *Αγησίλαος*, 19, όπου προστίθεται ότι τα κάνναθρα έφεραν είδωλα, ξόανα γρυπών και τραγελάφων), ευτελούς κατασκευής μεν αλλά πολυτελώς εσκευασμένα για την περίσταση. Ή πομπεύουν εφ' αρμάτων συνωρίδων.

[Για το κάνναθρο v. Ετυμολογικό Μέγα s.v. (p. 489.5); Ευστάθιος p. 1344.44; cf. Απολλώνιος, *Λεξικόν Ομηρικόν*, p. 129 Bekker; Ησύχιος s.v.].

Ποικίλη η θέα και τα ακούσματα και οι οσμές, όλες οι αισθήσεις μετέχουν στην εορτή του Κάλλους, το οποίο καταλάμπει παντού, αποκορυφούμενο στον μέγα Άνακτα, τον Υπερτελεάτα Πρωθήβη της αιώνιας «ώρας». Οργά νους και σώμα συνεγειρόμενα εις αιωνιότητα.

Στη Δωρική αυτή «θέα» της αιωνιότητας αρμόζουν τελειότερα οι μεγαλόπνοοι στίχοι του Ομηριστή όταν κάνει τη θαυμαστή αναγωγή της εορτής του κάλλους εις αιωνιότητα προκειμένου για την Ιωνική Απολλώνια πανήγυρη στην Δήλο:

ἀλλὰ σὺ Δήλω Φοῖβε μάλιστ' ἐπιτέρπειαι ἦτορ,
 ἔνθα τοι ἔλκεχίτωνες Ἴαονες ἠγερέθονται
 αὐτοῖς σὺν παιδεσσι καὶ αἰδοίης ἀλόχοισιν.
 οἱ δέ σε πυγμαχίη τε καὶ ὀρχηθμῶ καὶ ἀοιδῇ
 μνησάμενοι τέρπουσι ὅταν στήσωνται ἀγῶνα.
 φαίη κ' ἀθανάτους καὶ ἀγήρωσ ἔμμεναι αἰεὶ
 ὅς τότ' ἐπαντιάσει' ὅτ' Ἴαονες ἀθρόοι εἶεν·
 πάντων γάρ κεν ἴδοιτο χάριν, τέρψαιτο δὲ θυμὸν
 ἄνδρας τ' εἰσορόων καλλιζώνους τε γυναῖκας
 νῆας τ' ὠκείας ἠδ' αὐτῶν κτήματα πολλά.

Ομηρικός Ὕμνος εἰς Απόλλωνα, νν. 146-155

Οι βωμοὶ καίνε συνεχῶς εκείνη τη δεύτερη ημέρα της Μεγάλης
 Θυσίας, και οι Σπαρτιάτες φιλοξενούν φίλους και γνωστούς και
 δούλους και ξένους που καταφθάνουν στην ιδιαίτερη πόλη για τη
 μεγάλη της επίδειξη. Αδειάζει η Σπάρτη στις Αμύκλες. Δημοθoinία
 και ξενοθoinία ευωχεῖται και ευφροσύνη διαπρέπει ηδόμενους θυμούς
 αν' ημέραν και κατ' ευφρόνην.

Η αντιδικία δυο σπουδαίων λογίων της αρχαιότητας, του Διδύμου
 προς τον Πολέμωνα, σωζόμενη εν μέρει στον Αθήναιο, παρέχει πολύτιμες
 λεπτομέρειες για τη μέγιστη εορτή. Από τον Δίδυμο διασώζεται το
 προαναφερθέν κείμενο του Πολυχάρη για την τριήμερο καταληκτική
 μεγάλη θυσία προς τον Απόλλωνα. Ο Πολέμων, στο υπολειπόμενο χωρίο
 από το έργο του «Περί του παρά Ξενοφώντι καννάθρου», περιγράφει τα
 δρώμενα κατά τα Υακίνθια εξηγώντας την αναφορά του Ξενοφώντος για
 το Σπαρτιατικό κάν(ν)αθρον (η κόρη του μεγάλου Αγησίλαου επόμπευε
 κατά τα Υακίνθια σε κάν(ν)αθρο, και όχι σε άρμα).

Πολλοί ξένοι συνέρρεαν για την εορτή, το δε δείπνο που τους
 προσεφέρετο δωρεάν κατά την ημέρα της ευωχίας εκαλείτο κοπίς. Η

κοπίς περιελάμβανε γιδίσιο κρέας (γιατί μόνον αίγες εθυσιάζοντο κατ' αυτήν την περίσταση), ένας άρτος πεντανόστιμος με λάδι και μέλι (φυσίκιλλον ονομαζόμενος, ως εγκρίς αλλά στρογγυλότερος), χλωρό τυρί (σαν αυτό που έκειτο στον βωμό της όρθιας Αρτέμιδος και δοξάζεται από τον Αλκμάννα), δυο είδη λουκάνικων, χλωρά φασόλια και κουκιά και ξηρά σύκα.

Η περιοχή των Αμυκλών γέμιζε από σκηνές κατά την εορταστική περίοδο. Μέσα στις σκηνές έφτιαχναν πρόχειρα χαμηλά ντιβάνια από φυλλωσιές του δάσους, πάνω στρώναν όμορφα χαλιά και υφαντά ταπέτα και εκεί παράθεταν την κοπίδα στους κατακλιμένους πάνω στα στρωσίδια φίλους και γνωστούς, Σπαρτιάτες και παρεπιδημούντες για την εορτή ξένους.

Οι συνήθειες αυτές αναφέρονταν στον πρότερο ορεσίβιο τρόπο ζωής και τα αδρά ήθη των Δωριέων, όταν χρυσές ορδές των νεαρωδών του Απόλλωνα συνεπαρμένοι όργωναν οργώντες τους ορεινούς όγκους της μητροπολιτικής Δωρίδας, βιάζοντες και βιαζόμενοι εις την τελειότητα που ο συναγερμός από ένα βίωμα ρωμαλέας ομορφιάς τους υπόσχονταν.

*Πολέμων δ' ἐν τῷ παρὰ Ξενοφῶντι κανάθρῳ τοῦ παρὰ Λάκῳσι
καλουμένου δείπνου κοπίδος μνημονεύοντα Κρατῖνον ἐν Πλούτοις λέγειν·*

*ἄρ' ἀληθῶς τοῖς ξένοισιν ἔστιν, ὡς λέγουσ', ἐκεῖ
πᾶσι τοῖς ἐλθοῦσιν ἐν τῇ κοπίδι θοινᾶσθαι καλῶς;
ἐν δὲ ταῖς λέσχαισι φύσκει προσπεπατταλευμέναι
κατακρέμανται τοῖσι πρεσβύταισιν ἀποδάκνειν ὀδάξ;*

καὶ Εὐπολις ἐν Εἰλωσι:

αἶ κα γένηται τοῦδε σήμερον κοπίς.

*δείπνον δ' ἐστὶν ἰδίως ἔχον ἢ κοπίς, καθάπερ καὶ τὸ καλούμενον ἄϊκλον.
ἐπήν δὲ κοπίζωσι, πρῶτον μὲν δὴ σκηνὰς ποιοῦνται παρὰ τὸν θεόν [sc. τον
Αμυκλαῖο Απόλλωνα], ἐν δὲ ταύταις σιβάδας ἐξ ὕλης, ἐπὶ δὲ τούτων*

δάπιδας ὑποστρωννύουσιν, ἐφ' αἷς τοὺς κατακλιθέντας εὐωχοῦσιν, οὐ μόνον τοὺς ἐκ τῆς ἡμεδαπῆς ἀφικνουμένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιδημήσαντας τῶν ξένων. θύουσι δ' ἐν ταῖς κοπίσιν αἶγας, ἄλλο δ' οὐδὲν ἱερεῖον· καὶ τῶν κρεῶν διδόασι μοίρας πᾶσι καὶ τὸν καλούμενον φυσίκιλλον, ὃς ἐστὶν ἀρτίσκος ἐγκρίδι παραπλήσιος, γογγυλώτερος δὲ τὴν ιδέαν. διδόασι τῶν συνιόντων ἐκάστῳ τυρὸν χλωρὸν καὶ γαστρὸς καὶ φύσκης τόμον καὶ τραγήματα σῦκά τε ξηρὰ καὶ κνάμους καὶ φασήλους χλωρούς. κοπίζει δὲ καὶ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ὁ βουλόμενος.

Πολέμων Fr. LXXXVI Preller [= Αθήναιος Δ, 138e-139a]

Οἱ δύο ποιητές τῆς ἀρχαίας κωμωδίας που επικαλοῦνται ἀπὸ τοῦ Πολέμωνα τεκμηριώνουν τὴν προσέλευση ξένων στὴ Σπάρτη γιὰ τὰ Ἰακίνθια. Κρατίνος (*Πλούτος*), Fr. 175 PCG IV p. 211; Εὐπόλις (*Εἰλωτες*), Fr. 147 PCG V p. 376.

[Τὴν μοναδική ἰδιαιτερότητα τῆς Σπάρτης νὰ θυσιάζει αἶγες στὴν Ἥρα Αἰγοφάγο σημειώνει ὁ Πausανίας III, 15, 9; cf. Ησύχιος s.v. *Αἰγοφάγος*: Ἥρα ἐν Σπάρτῃ. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐξοικειωμένη πρὸς τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Ἡρακλείδες Ἥρα: ὁ μῦθος εἶχε τὸν Ἡρακλῆ νὰ εἰσάγει τὴν λατρεία καὶ θυσία ὅταν ἡ Ἥρα δὲν τοῦ ἐναντιώθηκε γιὰ πρώτη καὶ τελευταία φορά στὸν ἀγῶνα τοῦ κατὰ τοῦ Ἰπποκόωντα καὶ τῶν Ἰπποκοωντιδῶν καὶ υπέρ τοῦ Τυνδάρεω καὶ τῶν Τυνδαριδῶν].

Ὅπως πάντα στὴ Σπάρτη καὶ σε κάθε περίπτωση ἡ ολοκληρία τῆς ἀνθρωπίνης φύσης στὴν «ώρα» τῆς ἀκμῆς τῆς ετηρεῖτο ἀπαραβίαστος. Πολεμικὴ ἀνδρεία καὶ ἀγωνιστικὴ ἀρετὴ συνεξετείνοντο κατὰ τὴν εορτὴ τῶν Ἰακινθίων μετὰ τῆς μουσικῆς, ποίησης, ὀρχηθμοῦ ἀρμονίας, σωματικῆς ἐπίδειξης, ἱππικῆς

δεξιότητος και πομπικού κόσμου εις μίαν ενότητα αιώνος της τελειότητος.

Δια την υπερνίκηση της αντίστασης των Αχαιών στις Αμύκλες οι Σπαρτιάτες κατά τα χρόνια της απροσαρμοστίας τους στα νέα δεδομένα μετά την Κάθοδό τους χρειάστηκαν αφενός την εσωτερική σταθεροποίηση ενός ιδιαίτερου συστήματος θέσμησης εναρμονισμένης προς τον ιδιοχαρακτήρα τους (Λυκούργος), αλλά και αφετέρου κατά πρόσταγμα του θεού επικουρία από τους Αιγείδες των Θηβών.

καὶ εἰσὶν Αἰγείδαι φατρία Θηβαίων ἀφ' ἧς ἤκόν τινες εἰς Σπάρτην Λακεδαιμονίοις βοηθήσαντες ἐν τῷ πρὸς Ἀμυκλαεῖς πολέμῳ, ἡγεμόνι χρησάμενοι Τιμομάχῳ, ὃς πρῶτος μὲν πάντα τὰ πρὸς πόλεμον διέταξε Λακεδαιμονίοις, μεγάλων δὲ παρ' αὐτοῖς ἠξιώθη τιμῶν· καὶ τοῖς Ὑακινθίοις δὲ ὁ χάλκεος αὐτῷ [ἢ αὐτοῦ] θώραξ προτίθεται· τον δὲ Θηβαίου [ἢ “θηβαῖον”, διορθώνοντας ἀπὸ το χειρογραφικὸ “Θηβαῖοι”] ὄπλον ἐκάλουν. ταῦτα ἱστορεῖ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Λακῶνων πολιτείᾳ.

.... Ἀριστοτέλης γάρ φησιν ὅτι πολεμοῦντες οἱ Λάκωνες Ἀμυκλαεῦσιν, ὡς ἐπύθοντο παρὰ θεοῦ τοὺς Αἰγείδας συμμάχους λαβεῖν, εἰς Ἀθήνας ἐπορεύοντο, καταλύσαντες δ' ἐν Θήβαις εὐωχουμένης τῆς τῶν Αἰγείδων φατρίας ἐκλήθησαν· ἀκούσαντες <δὲ> μετὰ δεῖπνον εὐχομένου τοῦ ἱερέως διδόναι τοῖς Αἰγείδαις τοὺς θεοὺς τὰ ἀγαθὰ καὶ συμβαλόντες τὸν χρησμὸν ἐντεῦθεν ἔλαβον τὴν συμμαχίαν.

Αριστοτέλης, *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, Fr. 145 Rose (= Σχόλια εις Πινδάρου *Ισθμιονίκας* VI, 18)

Κατά τον Έφορο η Θηβαϊκή βοήθεια προς τους Δωριείς δια του γένους των Αιγείδων ήταν διττή, πρώτα κατά την Κάθοδο και μετά τρεις σχεδόν αιώνες αργότερα προς κατάληψη των Αμυκλών.

διτταὶ γίνονται αἱ τῶν Θήβηθεν Αἰγείδων εἰς Σπάρτην ἀφίξεις, προτέρα μὲν ἢ σὺν τοῖς Δωριεῦσι καὶ Ἀριστοδήμῳ, ἧς μέμνηται Ἐφορος ἐν τῇ πρώτῃ λέγων· «Ὑλλον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἀποτυχόντας τῆς ἐπὶ τὴν

Σπάρτην στρατείας ἐπερωτᾶν τὸν θεὸν τίνας τῶν Ἑλλήνων ποιήσονται πρὸς τὴν κάθοδον συμμάχους· τὸν δὲ ἀνελεῖν, τοὺς ὑπὸ Ἡρακλέους εὐεργηθέντας, πρώτους δὲ τούτων κελεῦσαι Αἰγείδας παρακαλεῖν. ὑπολαμβάνοντος δὲ ταῦτα εὐλόγως προστεταχέναι τὸν θεὸν ἐλθεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας πρῶτον, εἰδότας Θησέα τὸν Αἰγέως μέγιστα πάντων ὑφ' Ἡρακλέους εὐεργετημένον. [εὖ δὲ ἔχειν τὴν μαντείαν νομίζοντας <...> καὶ πρώτους τοὺς Θησέως τοῦ Αἰγέως ἀπογόνους ἐκάλουν, τοῦ τῆς καθόδου μὴ διαμαρτεῖν]. <...> ἔπειτά φασι τὸν Ἀριστόδημον διὰ τῆς Βοιωτίας πορευόμενον καταλαβεῖν θύοντάς τινες τῶν Θηβαίων παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ τοῦ κήρυκος ἀκούσαντα τοῖς Αἰγείδαις εὐχομένου τὰ ἀγαθὰ, λαβεῖν περὶ τῆς μαντείας ἔννοιαν καὶ νομίσαντα δεῖν, ἐπειδὴ τοὺς Ἀθήνηθεν Αἰγείδας πρώτους παρακαλοῦντες διημάρτανον, τοὺς ἐκ τῶν Θηβῶν συμμάχους μετελθεῖν προτέρους [κατὰ τινὰ χειρογράφα, ἢ “δευτέρους” Scroeder, ἀπὸ το νοσοῦν χειρογραφικὸ “πρότερον”], κατὰ τύχην δὲ ταύτῃ τῇ στρατεία τῶν Ἡρακλειδῶν τὴν Πελοπόννησον κατασχόντων ἡγοῦντο τὸ μαντεῖον εἰρῆσθαι περὶ τῶν ἐν Θήβαις Αἰγειδῶν». ἑτέρα δὲ ἢ σὺν Τιμομάχῳ, ἐν ᾧ πρὸς Ἀμυκλαεῖς Λακεδαιμονίοις καθεισθῆκει πόλεμος.

Ἐφορος Fr.Gr.Hist. 70B16 (= Σχόλια εἰς Πινδάρου Πυθιονίκας V 101b)

Υπὸ τὸν Αἰγείδη Τιμόμαχο οἱ Σπαρτιάτες κατέλαβαν τὴν Ἀμύκλιν, τὴν ὁποῖαν, ἐξορίσαντες τοὺς Ἀχαιοὺς κατοίκους, συμπεριέλαβαν ὡς πέμπτην ὠβὰ (κώμη, τοπικὸ διαμέρισμα) ἐν τῇ σύστασιν τῆς πόλεως. Στὰ Ἰακίνθια προέκειτο ὁ χάλκινος θώραξ τοῦ Τιμομάχου, ὡς Θηβαίου (ἢ Θηβαίου) ὄπλο τιμῆς ἐνεκεν καὶ πολεμικῆς μνείας καὶ φροντίδας.

Μεταξὺ τοῦ ἐναγισμοῦ τοῦ Ἰακίνθου ὡς ἥρωος τῆς νέας θρησκευτικότητος ἐκ δαίμονος-θεοῦ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς Μεγάλης Θυσίας στὸν Ἄνακτα Φοῖβο ἐγέμε δραστηριοτήτων εορταστικῶν τοῦ διαστήματος. Ἐκεῖ συνέβαιναν καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

Τα Υακίνθια της Σπάρτης συγκρίνονται προς τα Ίσθμια της Κορίνθου και τα Πύθια των Δελφών (Φιλόστρατος, *Βίοι Σοφιστών*, II 12). *Amyclae, Laconiae civitas Apollini sacra, in qua Hyacinthus in agone celebratur.* (Lactantius στα Σχόλια επί της Θηβαΐδος του Statius IV 223). Σε βάση αγάλματος ευρεθείσα στο Αμυκλαίο έμμετρη επιγραφή αναφέρει «αεθλοθέτην» (IG V 1 No. 455.7). Σε δυο ύστερες επιγραφές αναφέρεται ο «σεμνότατος άγών τών Υακινθίων» (IG V 1 No. 586.6-7, No. 587.4-6). Μάλιστα τιμάται εις αμφοότερες τις περιπτώσεις γυναίκα ως «άρχηϊς και θεωρός διά βίου» των αγώνων. Αφού τιμάται ειδικά με αυτόν τον τρόπο, μήπως υπονοείται ότι ίσχυε απαγόρευση κανονικά και γενικά για την παρουσία γυναικών σε αυτούς τους αγώνες όπως στην Ολυμπία; Όπως και να έχει, οι ύστερες καταστάσεις δεν αλλοιώνουν το γεγονός στην ουσία του: στην αρχαϊκή εποχή και γυμνικοί αγώνες εκάλλυναν τη λάμψη της μέγιστης εορτής των Υακινθίων.